

𐰇𐰺𐰍𐰏𐰤

ASYA HUN İMPARATORLUĞU

YAYIN NO: 967

ASYA HUN İMPARATORLUĞU
Tilla Deniz Baykuzu

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Őti.
Sertifika No: 16228

1. Basım: Kmen Yayınları 2012
Bilge Kültür Sanat'ta 1. Basım: Ocak 2020

ISBN: 978-605-7931-67-2

Kapak: Kenan zcan
Sayfa Düzeni: *Nurel Naycı*
Baskı-Cilt: *evik Matbaacılık*
DavutpaŐa Cad. Besler İŐ Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 501 30 19
Kapak Baskı: *Saner Matbaacılık*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. KardeŐler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cađalođlu / İstanbul
Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx) Faks: (0212) 511 47 74
bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

ASYA HUN İMPARATORLUĞU

TİLLA DENİZ BAYKUZU

Gözden geçirilmiş yeni basım

Prof. Dr. Tilla Deniz Baykuzu

1959 Adana doğumludur. 1976 yılında İstanbul Cibali Kız Lisesinden mezun oldu. Müteakiben 1978-1981 yılları arasında Çin dili eğitimi almak için Taiwan Milliyetçi Çin Cumhuriyetine giderek Taiwan Normal University Mandarin Training Center ve Taiwan University Tarih Bölümünde eğitim gördü. 1984-1988 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Çin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalından mezun oldu. 1989 yılında Çin Halk Cumhuriyeti lisansüstü bursunu kazandı ve 1991'e kadar Pekin Üniversitesinde eğitim gördü.

1995 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 1997'de "Kuzey Liang'da Bir Hun Devleti" adlı tezle yüksek lisansını, 2003 yılında ise "Çin Topraklarında Kurulan İki Hun Devleti: İlk Chao ve Sonraki Chao Devleti" adlı tezle doktorasını bitirdi. 2006 yılında Trakya Üniversitesi Tarih Bölümünde yardımcı doçent unvanıyla göreve başlayan Baykuzu 2009 yılında doçent, 2014'te ise profesör olmuştur.

2001 yılında Rusya Federasyonu Dağlık Altay Bölgesinde, 2007 yılında ise Çin Halk Cumhuriyeti Shaan-hsi ve Shan-hsi eyaletlerinde Hun ve Göktürk eserlerini yerinde tespit ve belgeleme araştırmasında bulunmuştur.

Hâlen Trakya Üniversitesindeki görevine devam etmektedir.

*“Ömrünü Doğu Türkistan için harcamış büyükbabam
Dr. Mesut Sabri Baykozi'nin anısına...”*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	13
KISALTMALAR.....	15
GİRİŞ.....	17
I- HUNLARLA İLGİLİ ÇİN KAYNAKLARI.....	18
1- Shih-chih 史記 (Tarih Kayıtları).....	19
2- Han Shu 漢書 (Han Hanedanlığı Tarihi).....	21
3- Hou Han Shu 後漢書 (Sonraki Han Tarihi).....	23
4- Tze-chih T'ung-chien 資治通鑒.....	23
5- Chin Shu 晉書 (Chin Hanedanlığı Tarihi).....	24
6- Pei Shih 北史 (Kuzey Tarihi).....	25

I. BÖLÜM

I- HUNLARIN YAŞADIĞI COĞRAFYA, YAŞAM TARZI VE KÖKENİ.....	27
1- HUN ADI.....	27
2- ORTA ASYA COĞRAFYASI.....	27
a) Tundra Kuşağı.....	30
b) Orman Kuşağı.....	31
c) Bozkır Kuşağı.....	32
d) Çöl Kuşağı.....	33
3- KONARGÖÇERLİK.....	34
II- HUNLARIN ATALARI.....	37
1- Hsia Hanedanlığı 夏朝 (MÖ 2201 - MÖ 1766).....	40
2- Shang Hanedanlığı 商朝 (MÖ 1764 - MÖ 1027).....	41
3- Chou Hanedanlığı 周朝 (MÖ 1050 - MÖ 247).....	43
a) İlkbahar Sonbahar Dönemi 春秋時代 (MÖ 722 - MÖ 480).....	46
b) Savaşan Devletler Dönemi 戰國時代 (MÖ 480 - MÖ 22).....	48
4- Ch'in Hanedanlığı 秦朝 (MÖ 221 - MÖ 207).....	50

II. BÖLÜM

I- KURULUŞTAN ÖNCE HUNLAR.....	55
1- T'ou-man Ch'an-yü (? - MÖ 209).....	55
II- KURULUŞ VE YÜKSELİŞ DÖNEMİ.....	57
1- Motun Ch'an-yü 冒頓單于 (MÖ 234 - MÖ 174).....	57

a) <i>P'ing-ch'eng Savaşı</i> 平城之戰 <i>ve</i> <i>Pai-teng Kuşatması</i> 白登之圍 (MÖ 201).....	61
1) Ho-ch'in 和親 (Evlilik Barış Anlaşması) (MÖ 197).....	67
b) <i>Çin Sarayı ile Mektuplaşmalar</i>	69
1) İmparatoriçe Lü'ye Yazılan Mektup (MÖ 192).....	70
2) İmparator Hsüen-ti'ye Yazılan Mektup (MÖ 177).....	71
2- Lao-Shang Ch'an-yü (Chi-yü) 老上單于 (MÖ 174 - MÖ 160).....	74
3- Chün-ch'en Ch'an-yü 軍臣單于 (MÖ 160 - MÖ 126).....	78
a) <i>Ma-i Pususu</i> 馬邑之戰 (MÖ 133).....	78
b) <i>Chang Ch'ien'in Batı Bölgelerine Seyahati</i>	80
1) Birinci Yolculuk, Yüeh-chihlere Seyahat (MÖ 139 - MÖ 126).....	81
c) <i>Ho-nan Savaşı</i> (MÖ 129).....	84
1) Yen-men Muharebesi 雁門之戰.....	85
4- İ-chih-hsieh Ch'an-yü 伊稚斜單于 (MÖ 126 - MÖ 114).....	89
a) <i>Shuo-fang Savaşı</i> (MÖ 126 - MÖ 123).....	89
b) <i>Batıdaki Hun Topraklarının Kaybedilmesi</i> (MÖ 121 - MÖ 120) <i>Ho-hsi Savaşı</i> 河西之戰.....	90
c) <i>Mo-pei Savaşı</i> 漠北之戰 (MÖ 119).....	94
d) <i>Chang Ch'ien'in Wusunlara Seyahati</i> (MÖ 119 - MÖ 115).....	96
5- Wu-wei Ch'an-yü 烏維單于 (MÖ 115 - MÖ 104).....	99
a) <i>Luo-lan Savaşı</i> 樓蘭之戰 (MÖ 108).....	102
6- Wu-shih-lu Ch'an-yü 烏師廬兒單于 (MÖ 105 - MÖ 102).....	103
a) <i>Chün-chih Dağı Savaşı</i> 浚稽山之役 (MÖ 104).....	105
7- Chü-li-hu Ch'an-yü 响黎湖單于 (MÖ 102 - MÖ 101).....	106
8- Ch'ieh-t'e-hou Ch'an-yü 且鞮侯單于 (MÖ 101 - MÖ 96).....	108
a) <i>Çin Elçisi Su-wu'nun Hun Ülkesine Gelmesi</i>	109
b) <i>Chiu-ch'üan</i> 酒泉 Şavaşı.....	111
c) <i>Tula Nehri</i> 餘吾水 Savaşı (MÖ 97).....	112
9- Hu-lu-ku Ch'an-yü 狐鹿姑單于 (MÖ 96 - MÖ 85).....	112
a) <i>Yen-jan Dağı</i> 燕然山 Savaşı (MÖ 90).....	113

III. BÖLÜM

I- ÇÖKÜŞ DÖNEMİ (MÖ 85 - MÖ 56)	117
1- Hu-yen-ti Ch'an-yü 壺衍鞮單于 (MÖ 85 - MÖ 68).....	117
2- Hsü-lu-kuan-chü Ch'an-yü 虛閭權渠單于 (MÖ 68 - MÖ 60).....	121
a) <i>Ch'e-shih Savaşı</i> (MÖ 67).....	121
3- Wo-yen-ch'ü-t'e Ch'an-yü 握衍胸鞮單于 (MÖ 60 - MÖ 58).....	123
4- Hu-han-yeh Ch'an-yü 呼韓邪單于 (MÖ 58 - MÖ 31).....	124
II- HUN DEVLETİ'NİN İKİYE BÖLÜNMESİ	129
1- Batı Hunları	129
a) <i>Chih-chih Ch'an-yü</i> 郅支 (MÖ 56 - MÖ 36).....	139

2- Doğu Hunları	139
a) <i>Hu-han-yeh Ch'an-yü</i> 呼韓邪 單于 (MÖ 58 - MÖ 31).....	139
b) <i>Fu-chu-lei Juo-ti</i> 復株累若鞮 (MÖ 31 - MÖ 20).....	145
c) <i>Suo-hsieh Juo-ti</i> 搜諧若鞮 (MÖ 20 - MÖ 12).....	146
d) <i>Ch'e-ya Juo-ti</i> 車牙若鞮 (MÖ 12 - MÖ 8).....	146
e) <i>Wu-chu-liu Juo-ti</i> 烏珠留若鞮 (MÖ 8 - MS 13).....	146
f) <i>Wu-lei Juo-ti</i> 烏累若鞮 (MS 13 - MS 18).....	151
g) <i>Hu-tu erh-shih tao-kao Juo-ti</i> 呼都而尸道皋若鞮 (MS 18 - MS 46).....	152
h) <i>Wu-ta ti-hou</i> 烏達鞮侯 (MS 48) <i>ve İkinci Bölünme</i>	154
III- İKİNCİ BÖLÜNME VE YIKILIŞ	156
1- Kuzey Hunları (46-137)	156
a) <i>P'u-nu Ch'an-yü</i> 蒲奴 (46 - ?).....	156
1) Kumul (I-wu-lu) Savaşı 伊吾卢之战 (73).....	158
b) <i>You Liu Ch'an-yü</i> 優留 (? - 87).....	161
c) <i>Pei Ch'an-yü</i> 北 (88 - 91).....	162
1) Chih-luo Dağı Savaşı 稽落山之戰 (88).....	162
d) <i>Yü-ch'ü-Ch'üan Ch'an-yü</i> 於除鞮 (91 - 93).....	164
e) <i>Feng-hou Ch'an-yü</i> 逢侯 (94 - 118).....	165
2- Güney Hunları (48-216)	169
a) <i>Hai-luo shi-chu-ti</i> 醯落尸逐鞮 (48 - 56) <i>Pi Ch'an-yü</i>	169
b) <i>Ch'iu-fu-you-ti</i> 丘浮尤鞮 (56 - 57) <i>Mo Ch'an-yü</i>	172
c) <i>Î-fa-yu-lu-ti</i> 伊伐於慮鞮 (57 - 59) <i>Han Ch'an-yü</i>	173
d) <i>Hai-t'ung shi-chu hou-ti</i> 醯童尸逐侯鞮 (59 - 63) <i>Shih Ch'an-yü</i>	173
e) <i>Ch'iu-chu-ch'e lin-ti</i> 丘除車林鞮 (63) <i>Su Ch'an-yü</i>	173
f) <i>Hu-hsieh-shih-chu hou-ti</i> 湖斜尸逐侯鞮 (63 - 85) <i>Ch'ang Ch'an-yü</i>	173
g) <i>Î-tu-yu-lu-ti</i> 伊屠於閭鞮 (85 - 88) <i>Hsüan Ch'an-yü</i>	174
h) <i>Hsiu-lan Shi-chu hou-ti Ch'an-yü</i> 休蘭尸逐侯鞮 (88 - 93).....	174
<i>T'un-t'u-hou Ch'an-yü</i>	174
i) <i>An-Kuo Ch'an-yü</i> 安國 (93 - 94).....	175
j) <i>T'ing-tu shi-chu hou-ti</i> 亭獨尸逐侯鞮 (94 - 98) <i>Shih-tzu Ch'an-yü</i>	176
k) <i>Wan-shi shi-chu hou-ti</i> 萬氏尸逐侯鞮 (98-124) <i>T'an Ch'an-yü</i>	177
l) <i>Wu-chi-hou shi-chu-hou-ti</i> 烏稽侯尸逐鞮 (124 - 128) <i>Pa Ch'an-yü</i>	178
m) <i>C'hu-t'e-jou-shi chu chiu</i> 去特若尸逐就 (128 - 140) <i>Hsiu-li Ch'an-yü</i>	178
n) <i>Ch'e-niu Ch'an-yü</i> 車鈕 (140 - 143).....	179
ö) <i>Hu-lan-chu-shi-chu-chiu</i> 呼蘭若尸逐就 (143 - 147) <i>Tou-lou-chih Ch'an-yü</i>	180
p) <i>I-ling shi-chu-chiu</i> 伊陵尸逐就 (147 - 172) <i>Chu-ch'e-erh Ch'an-yü</i>	180
r) <i>Tu-t'e-juo shi-chu-chiu</i> 屠特若尸逐就 (172 - 178) <i>Mo Ch'an-yü</i>	182
s) <i>Hu-ch'eng Ch'an-yü</i> 呼徵 (178 - 179).....	183
t) <i>Ch'iang-ch'ü Ch'an-yü</i> 羌渠 (179 - 188).....	183

IV. BÖLÜM

I- HUN BOYLARININ ÇİN'E YERLEŞTİRİLMESİ	185
1- Hsü-p'u Kutluk Ch'an-yü 須卜骨都侯 (181 - 189).....	186
2- T'e-chi shi-chu-hou 持至尸逐侯 (188 - 195) Yü-fu-luo Ch'an-yü.....	186
3- Hu-ch'u-ch'uan Ch'an-yü 呼廚泉 (195 - 216).....	187
II- GEÇ DÖNEM HUN DEVLETLERİ	194
1- Han veya İlk Chao Devleti (MS 304 - MS 329).....	194
2- Sonraki Chao Devleti (MS 319 - MS 352).....	195
3- Hsia Devleti (MS 407 - MS 431).....	196
4- Kuzey Liang Devleti (MS 397 - MS 439).....	197

V. BÖLÜM

I- HUN ARKEOLOJİSİ	201
1- Rusya Federasyonu Altay Bölgesi'ndeki Hun Kurganları	203
a) Pazırık Kurganları.....	203
1) Birinci Pazırık Kurganı.....	204
2) İkinci Pazırık Kurganı.....	205
3) Üçüncü Pazırık Kurganı.....	206
4) Dördüncü Pazırık Kurganı.....	207
5) Beşinci Pazırık Kurganı.....	207
b) Şibe Kurganı.....	208
c) Tuyahdı (Tüekta) Kurganı.....	209
d) Başadar Kurganı.....	209
e) Ulandırık Kurganları.....	210
f) Katandı Kurganı.....	211
g) Berel Kurganı.....	211
h) Ukok Kurganı.....	211
2- Moğolistan'daki Hun Kurganları	212
a) Noin-ula Kurganları.....	212
3- Kazakistan'daki Hun Kurganları	213
a) Esik Kurganı.....	213
4- Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Hun Kurganları	215
a) Kuruluş Dönemine Ait Kurganlar.....	216
1) Hsi-kou P'an 西沟畔 Mezarlığı.....	217
2) K'o-sheng Chuang 客省庄 Mezarlığı.....	217
3) T'ung-ch'üan, Tzao-miao-erh 枣庙爾 Vadisi M 25 Numaralı Mezar.....	218
4) Tao-tun-tzu 倒墩子 Mezarlığı.....	219
5) Li Chia T'ao-tzu 李家套子 Mezarlığı.....	219
6) Doğu Miao Vadisi 東庙爾 Mezarlığı.....	221

7) Nan-wan 南灣 Mezarlığı.....	221
8) Nan-yüeh Kralı 南越國王 Mezarı.....	221
<i>b) Kuzey Hunlarına Ait Kurganlar.....</i>	<i>222</i>
1) Ch'a-wu-hu 察吾乎 Vadisi 3 nolu Kurgan.....	223
<i>c) Güney Hunlarına Ait Kurganlar.....</i>	<i>223</i>
1) Pu-tung 补洞 Vadisi Mezarlığı.....	223
2) Shang-sun Chia Chai 上孙家寨 Mezarlığı.....	224
3) Shen-mu 神木 Ta-pao-tang 大保当 Mezarlığı.....	224
4) Ta-pao-tang 大保当 Eski Şehri Harabeleri.....	225
5) Kang-chai 岗寨 Köyü Mezarlığı.....	225
6) Shou 朔 Kasabası Ch'in-Han Mezarlığı.....	226
7) Hsi-ch'a 西岔 Vadisi Mezarlığı.....	226
BİBLİYOGRAFYA.....	229
HUN İMPARATORLARI SOY KÜTÜĞÜ.....	235
DİZİN.....	239
HARİTALAR.....	247

ÖNSÖZ

Türkiye’de Hun tarihi araştırmaları yapmak isteyen araştırmacılar birçok problemle karşı karşıya gelirler. Bunların en önemlisi kaynak dilin bilinmemesi veya öğreniminin zor olmasıdır. Kaynak dilin bilinmemesi bu alanda yapılan çalışmaların diğer alanlara göre çok az olmasına sebep olmaktadır. Batı dillerinden üçüncü tercüme kullanarak yapılan çalışmalar ise çeviri hatası ihtimallerinin çoğalmasına, coğrafyayı iyi bilmemek de sağlıklı yorum yapamama gibi eksik ve hatalar doğurmaktadır. Şüphesiz ki ülkemizde bu işi hakkıyla yapan büyük hocalarımız olmuştur. Ancak bu, çalışmaların hâlâ çok yetersiz olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bir diğer konu ise üniversitelerimizde kaynak dil bilen uzman yetişmediğinden tarihin “Genel Türk Tarihi” anabilim dalı amacından uzaklaşarak neredeyse Osmanlı tarihini bile içerir hâle gelmiş olmasıdır.

Tüm bu olumsuzluklardan dolayı ne yazık ki Türk tarihinin girişi ve temeli olan Hun Tarihi hakkında tek bir Türk eseri dahi bulunmamaktadır. Bu eksiklikten yola çıkarak eserimizi yazmaya ve bu boşluğu doldurmaya karar verdik.

Ülkemizde Prof. Dr. Bahaeddin Ögel hocamızın ve Prof. Dr. Ayşe Onat’ın doğrudan Çince’den yaptığı çeviriler dışında neredeyse tüm çalışmalar yabancı dillerden çevrilmiş olup bazı hatalar taşımaktadır. Bu yüzden diyebiliriz ki bu konudaki en önemli çalışmalar Ögel ve Onat’a aittir. Ögel Asya Hun Devleti’yle ilgili eserinde yalnızca Han Shu’nun “Hunlar” bölümünden değil Shih-chi, Han Shu ve Hou Han Shu gibi farklı Çin kaynaklarının çeşitli bölümlerinden de yararlanmış ve çok önemli yorumlar da yapmıştır. Ancak eser biraz karışık olup bazı ufak hatalar da içermektedir. Onat ise Asya Hun Devleti’yle ilgili çeşitli çalışmalar yayınlamış, özellikle 2006 yılında TTK tarafından yönetilen bir proje kapsamında bir ekibe başkanlık ederek Han Shu’nun 94. bölümü olan “Hunlar” bölümünü tercüme edip yayınlamıştır. Bu ciddi eserin bu alanda çalışma yapacaklara çok büyük bir temel sağladığı şüphesizdir. Ancak 94. bölüm Hun tarihinin tamamını içermez ve bazı olayları da detaylı olarak vermez. Bunun için Han Shu ve Hou Han Shu’nun birçok bölümü ile imparatorlar ve generaller biyografilerine de bakmak gerekir. Biz de bu ihtiyacı göz önünde tutarak öncelikle Çin kaynakları ve hanedan yıllıklarını taramayı ön planda tuttuk. Bunun yanında Çin kaynaklarının yalnızca Hunlarla ilgili bölümlerinden değil, özellikle de bilinmesi Hun

tarihinin anlaşılmasını kolaylaştıracak olan, Hunlarla yakın temasta bulunan, Çin imparator, imparatoriçe, kumandan ve bürokrat biyografileri, Batı Bölgeleri gibi çeşitli bölümlerinden de tercüme yoluyla faydalandık. Mümkün olduğunca yorum yapmamaya veya yorum gerektiren yerlerde yorumları dip notlarda açıklamaya çalıştık. Çünkü bugüne kadar yapılan çalışmaların birçoğunda yapılan yorumların orijinal kaynakta var olduğu sanılmış ve bu yorumlar neredeyse değiştirilmez hâle gelmiştir.

Ana kaynakların yanı sıra Batılı ve Türk araştırmacıların eserleri ve yorumlarından da faydalanma yoluna gittik. Çağdaş tarihçilerin kitap ve makalelerini de taradık ve özellikle de öğrencilerin bibliyografya bilgisinin artması amacıyla değerli olanları bolca kullandık. Bu uzun ve karmaşık tarih serüvenini okuyucuya en rahat anlatmanın yolunu kurgulayarak çalışmamızı ortaya koyduk.

Ayrıca tarihî olayların geçtiği coğrafi bölgelerin bugün neresi olduğu ve hangi isimle bilindiği gibi konuları da gerek bilgilerle gerekse haritalarla açıklamaya çalıştık.

Bunların dışında ünlü Hun tarihçisi Lin Kan, Ma Ch'ang-shou ve Wu Mu'nun gibi Çinli tarihçilerin hem o coğrafyada yaşayıp hem de ana kaynakların dilini konuşuyor olmalarının avantajlarıyla yazdıkları eserlerden de faydalandık. Çağdaş Çinli Hun tarihçilerinin makale ve eserleriyle Çinli detaycılığının nerelere varabileceğini araştırdık ve bulduklarımızdan azami faydalanma yoluna gittik.

Çalışmamızda geleneklere uygun olarak Çince özel isimlerin Latin harfleriyle transkripsiyonunun yanına klasik Çince kullanarak Çincesini yazdık. Ayrıca tüm dünyada tarih çalışmalarında tercih edilen Wade-Giles transkripsiyon sistemini kullanmaya özen gösterdik.

Araştırmamızda okuyucuda bir Hun imajı yaratabilmek, neredeyse hiç bilinmeyen coğrafyaları daha iyi anlatabilmek ve dönemin sanatı hakkında bir nebze olsun bilgi verebilmek için Çin sanatında Hunları betimleyen resim ve objelere bolca yer verdik. Hunlara ait arkeolojik eser fotoğrafları, çeşitli listeler, şemalar ile tarihî minyatür ve resimlerle de destekledik.

Üç yıl süren çalışmalarım sırasında bana yardımcı olan öğrencim Kırklareli Üniversitesi Araştırma Görevlisi T. Gökçe Balcı'ya, harita ve teknik düzenlemelerimde yüksek lisans öğrencilerim Faruk Öksüz, Mutlu Kahraman ve bu sıkıntılı süreçte katlandığı her şey için ağabeyim Tunç Uygur Baykuzu'ya teşekkür ederim.

GİRİŞ

Dünya tarihinin en önemli topluluklarından biri olan Hunlar, Türk tarihinin bilinen ilk ama en önemli topluluğudur. Hunlar tarihte yalnız topluluk olarak kalmaz ayrıca ilk Türk devleti unvanını da alırlar. Türklere dair ne varsa hepsinin temeli bu büyük ve görkemli toplulukta yatar. Bu yüzden Hunlar Türk coğrafyasının ve bütün Türk tarihinin ana kilit taşı olma rolünü taşırlar.

Çin kaynaklarının MÖ 2000'lerden itibaren Çin devletlerini kuzey ve doğu sınırlarında rahatsız eden konargöçerlerden söz etmeye başlamasıyla, bizim de Hunlar hakkında ilk bilgileri edinmemiz mümkün olmaktadır. En eski dönemlerde Kuei-fang, daha sonra Jung-ti, Ak ve Kızıl Ti, Hsien-yü vs. gibi çeşitli isimlerle anılan Hunlar, Savaşan Devletler Dönemi'nde "Hsiung-nu" olarak anılmaya başlarlar. Bu kelime bundan sonra hiç değişmeyecek Çin tarihinde yüzyıllarca kullanılacaktır.

Büyük Hun Devleti MÖ 209 yılında kurulmuş ve kurulmasından birkaç sene sonra kendisi de yeni kurulmuş olan Han Hanedanlığı'yla çeşitli yollardan siyasi ve ticari ilişkiye girmiş, bu ilişki Han Hanedanlığı'nın yıkılmasından 4 sene öncesine kadar dört yüz yıl devam etmiştir. Hun Devleti kuzeydeki Türk boyları ve batıdaki Orta Asya şehir devletlerini hâkimiyeti altına almıştır. Böylece bu büyük coğrafyada salt siyasi değil kültürel değiş tokuşlara sebep olmuş, ticari ve kültürel akışı sağlamıştır.

İlk Türk devleti olan Hunların hem 400 yıllık siyasi hayatı, hem yaşadıkları coğrafyanın çok geniş olması hem de bu coğrafyanın bugün bizim yaşadığımız topraklardan çok uzakta olması araştırmaları zorlaştıran unsurlardır. Fakat Çin kaynakları bize Hunlar hakkında bilgi veren en eski kayıtlar olup, temel alacağımız en önemli kaynaklardır.

I- HUNLARLA İLGİLİ ÇİN KAYNAKLARI

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren tarih yazma geleneğine sahip olan Çinliler, bunun sayesinde gerek kendilerinin gerekse Orta Asya'da yaşayan diğer kavim ve devletlerin siyasi, ekonomik ve kültürel bilgilerini aktarmışlardır. Dolayısıyla Çin kaynakları, kendi tarihlerini aktarmanın yanı sıra yazılı kültürü olmayan toplumların da belirli dönemlerini aydınlatmada büyük katkıda bulunmuştur¹.

Orta Asya ve Hun tarihi ile ilgili ilk yazılı belgeler Çin kaynaklarında bulunmaktadır. Çin'in en eski yazılı belgeleri (MÖ XVI. yy. - XI. yy.daki) Shang ya da Yin dönemine kadar uzanır. Bu belgeler öncelikle fal niteliğinde olup, kaplumbağa kabuğu veya hayvan kemikleri üzerine, fala bakma amacıyla kazınmış ilkel yazılardır. Bunlar genellikle bir cümleden oluşan, kısa ve anlaşılması zor kayıtlardır. Bir tarihî olayı kaydetmekten ziyade o dönemler-

de Çinliler ile mücadele eden kavim ve devletler hakkında bilgi edinmek amacıyla bakılan fal malzemeleridir. Elde edilen bu materyaller de bizlere yeterli tarihî bilgiyi sunmakta kısır kalırlar. Bu noktada düşündüğümüz zaman bizlere daha açık ve detaylı bilgiyi Çin'in resmî hanedan yıllıkları vermektedir².

Çin'in resmî hanedanlık kayıtları olan "24 Tarih", MÖ 206 - MS 220 döneminde yaşamış olan Han Hanedanlığı'ndan MS XIV-XVII. yüzyıllardaki Ming Hanedanlığı'na kadar olan geniş bir tarihî dönemi içine almaktadır. Resmî hanedanlık kayıtları içinde şahıs biyografileri ile kavim ve yöre monografileri bölümleri bulunmaktadır. Bunların birçoğu farklı kişiler tarafından kaleme alınmıştır.

Hanedanlık kayıtları, öncelikle Çin Tarihi yazma amaçlandığından Çinli bakış açısıyla yazılmıştır ve Çin açısından önem taşır. Fakat Türk Tarihi açısından büyük önem taşıdığı da tartışılmaz. Bunlar Orta Asya Tarihi alanında yapılacak olan araştırmalara ilk elden kaynak olma özelliği teşkil etmektedir. Ayrıca kayıtlarda

1 Sema ORSOY, "Çin'in Resmî Hanedanlık Kayıtlarında Türk Kavimlerine Ait Monografiler", **Türkler**, Cilt 1, Bölüm 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 554.

2 Ayşe ONAT, Sema ORSOY, Konuralp ERCİLASUN, **Han Hanedanlığı Tarihi Hsiung-nu (Hun) Monografisi**, Ankara, 2004, s. XIII.